

BİR EKOFEMİNİST ÇIĞLIK: “ÇIFTE SÖMÜRÜ, SÜRDÜRÜLEMEZLİK VE EKOLOJİK KIYAMET”

A SCREAM OF ECOFEMINISM: “DUAL EXPLOITATION, UNSUSTAINABILITY AND ECOLOGICAL APOCALYPSE”

Ebru GÜZEL¹

ÖZ

Bu araştırmada kadın ve doğa benzeşliğinin arkasında yatan “örtük erilliğe” dikkat çekmek ve bu yolla Türkiye’deki ekofeminist yazınına katkı sunmak amaçlanmıştır. Ekolojik krizle de ilişkili olduğu düşünülen kadın/erkek, doğa/kültür gibi ikilikler yoluyla kadın ve doğanın çifte sömürüye maruz kalması ekofeminist yaklaşımlar ışığında tartışılmış, içinde bulunduğumuz süreç “sürdürülemezlik” ve ekolojik kıyamet olarak yorumlanmıştır. Öyle ki ekofeministlerin seslerindeki uyarı tonunu duyurabilme istekleri çalışmanın başlığına yansımıştır. Kadın çalışmalarında tercih edilen niteliksel araştırma yöntemi ve derinlemesine görüşme tekniğinin kullanıldığı araştırmada, elde edilen bulgular beş başlık altında tartışılmıştır. İlk olarak doğa ve kadını birbirine özdeş kılarak değersizleştirirken kendini perdeleyen eril zihniyet “Doğa kadın değildir” sözüyle eleştirilmiştir. Her ne olursa olsun kültürü oluşturanın kadın olduğu vurgulanmış, sürdürülebilirliğin şehirliye tutulmuş bir havuç olduğu benzetmesi yapılmıştır. Doğanın bir peyzaj ya da aşkın bir manzara olarak adeta bir fotoğraf malzemesine indirgenmesi eleştirilirken bireyleri korku ve endişeye sürükleyen kıyametçilik miti de, geç kalınmış bir ekolojik krize karşı önlem alınması bakımından olumlanmıştır. Sonuç olarak doğa ve kadına dair sorunlar ekofeminist çerçeveden incelenmiş, kadın ve doğa benzeşliği reddedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ekofeminizm, kadın-doğa, ataerkil kapitalizm, sürdürülemezlik, ekolojik kıyamet.

ABSTRACT

In this study, the intend is to draw attention to implicit masculinity which is underlying similarity behind women and nature and in this way to contribute to the ecofeminist approaches in Turkey. The dual exploitation of women and nature through dualities such as women/men, nature/culture, which is thought to be related to the ecological crisis, has been discussed in the light of ecofeminist approaches, and the current process has been interpreted as unsustainability and ecological apocalypse. So much so that the desire of ecofeminists to have the warning tone in their voices was reflected in the title of this study. The findings of the study, in which the qualitative research method and in-depth interview preferred in women's studies were used, discussed under five headings. First of all, the masculine mentality that shields itself while devaluing nature and women by identifying them with each other has been criticized with the words "Nature is not a woman". Regardless, it is emphasized that women who created the culture, an analogy made that sustainability is a carrot reach forth to urban dweller. While criticizing the reduction of nature as a landscape or a transcendent landscape to a photographic material, the myth of apocalypticism that drives individuals to fear and anxiety has also been affirmed in terms of taking precautions for the late ecological crisis. As a result, the problems of nature and women are examined from an ecofeminist framework, and the similarity between women and nature is rejected.

Keywords: Ecofeminism, women-nature, patriarchal capitalism, unsustainability, ecological apocalypse.

¹ Doç. Dr., Fenerbahçe Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Yeni Medya ve İletişim Bölümü, ebru.guzel@fbu.edu.tr

GİRİŞ

Ekofeministler uzun zamandır kadın ve doğanın birlikte sömürüldüğünü, sürdürülebilirlik kisvesi altında yeryüzünün nasıl talan edildiğini anlatmakta, ataerkil kapitalizmi ekolojik krizin faili olarak hedef göstermektedir. Özellikle 2019 yılında şiddetlenerek artan orman yangınları, kışın görülen rekor hava sıcaklıkları, hızla eriyen buzullar, deniz seviyesindeki rekor yükseliş, kuraklık, dolular ve saatte 140 km hıza ulaşan kasırgalar önemli bir gerçeğe işaret ediyordu. Üstelik yeni tip koronavirus (nCoV19) de bu kanyı sağlamlaştırdı. Sesleri bir çığığa dönüşen ekofeministler tarafından, artık ekolojik kıyametin (eko-kıyamet) eşiğinde olduğumuz düşünülmektedir.

Neoliberalleşme ve küresel kapitalizm yoluyla vahşi endüstrinin doğayı sömürüsü, Yeşil devrim adıyla doğal kaynakların gasp edilmesi, ekolojik talan ya da sera gazı emisyonlarındaki artışın durdurulamaması gibi sebepler sonucunda şiddetlenen iklim değişikliğiyle ilgili her alandan pek çok makale, gazete ya da blog yazısı yazıldı. Bunların arasında ekofeminist yaklaşımları ayrı değerlendirmek gerekiyor; çünkü ekofeminizmin içinde bulunduğumuz bu çalkantılı döneme, siyasi, liberal, feminist, çevreci ya da sosyalist tüm bakış açılarından daha kapsayıcı bir teşhis getirdiği düşünülmektedir (Salleh, 2018, s. 13). Ekofeminizmin temeli, “doğanın birbiriyle ilişkili tahakküm edilme biçimleri -psişenin ve cinselliğin baskı altına alınması, insanın insan tarafından sömürülmesi ve insan dışındaki doğanın boyunduruk altına alınması- ile, kadınların bu tahakküm biçimlerine ilişkin tarihsel konumlarının

analizi”ne dayanmaktadır (Berktaş, 2020, s. 19). Radikal, kültürel, ruhsalcı olarak farklı görüşlere ayrılan ekofeminizmin radikal kanadı, kadın ve doğa benzerliğini ataerkil yapılanmadan kaynaklı olması sebebiyle reddetmektedir. Ekofeminizm sadece ekolojik bilinç için çaba harcamakla kalmamakta, iktidar, çokuluslu şirketler, tüketim ekonomisi ya da ataerkil kapitalizm gibi güç odakları ve sistemler üzerinden doğa-kültür ikiliğini sorgulayarak paravanın iç tarafındaki sömürüyü de irdelemektedir. Başka bir ifadeyle doğaya korumacı ve dost bir anlayışla dişil ilkenin değerini ve biricikliğini ortaya koymaya çalışmaktadır. Erkek egemen geleneğin kadını doğayla özdeş kılan köklü anlayışının, kadınlar tarafından da içselleştirilmesi eril tahakkümü perdelemesi bakımından oldukça tehlikelidir. Böylelikle kültür (erkek) tarafından ehlileştirilen doğadan, bilimin üstün geldiği büyüye değin her bir zayıf, alçaltıcı ya da değersiz anlam dişil olana giydirilerek çifte sömürü meşrulaştırılmaktadır.

Ekofeministler sadece doğa ve kadının birlikte itaatkarlaştırılarak çifte sömürüye maruz kaldığını tartışmamakta, bunun yıkıcı sonuçlarına da çözüm arayışında bulunmaktadır. İçinde bulunduğumuz söylenen Antroposen Çağında, doğanın ve elbette kadının insanın hizmetine güdümlü olduğu bir doğa anlayışı hakim. Oysa “ekolojik düşüncenin temeli dişil ve eril ilkelerin bütünlükçü, dengeli ve diyalektik uyumuna” dayanmaktadır (Güzel, 2020, s. 101). İronik olarak teknoloji, kadınları kültürel olarak sersemletmekle kalmamış, erkeklerin hizmetinde ve çocuk arzularının giderilmesinde onları bir nesneye indirgeyerek ve yaşamı kolaylaştırıcı aletler aracılığıyla destekleyici rol

oynamıştır (Bookchin, 2017, s. 68). Ancak artık sona gelindiği; sürekli yenilik, inovasyon, gelişim ve girişimcilik söylemleri ile teknoloji, verimlilik, yüksek rekolte ve maksimum kar anlayışına güdümlü bir sürdürülebilirlik anlayışının mümkün olmadığı düşünülmektedir. Üstelik sınırsız büyümeye odaklı ekonomik modeller kaynakları tükettiği ölçüde kadınların ekonomiye katkılarını (ev işi, çocuk bakımı gibi) dışlamakta, piyasayla sınırlandırılan üretim tarzı da ekoloji ve insanın hayatta kalmasını güçleştirmektedir (Shiva & Mies, 2018, s. 18-19). Böylelikle her türlü sömürü sistemine mal edilen sürdürülebilirlik kavramı da inandırıcılığını yitirmektedir.

Dünyanın gücünü elinde tutmaya programlı ataerkil kapitalist mantığın görmezden geldiği ya da ötelediği gerçek, ekolojik krizin onarılamaz boyutlara geldiğidir. Daha fazla sürdürülemez bir ekoloji, ekonomi, kültür ve her türlü eşitsizlik ilişkilerinin insanlığı felaketin bir üst aşamasına getirdiği ve bu eşğin de kıyamet olduğu dillendirilmektedir. Üstelik bu sona sebep olarak gösterilen nüfus artışı gibi çömez açıklamaların ikna edici olmadığı, şayet ekolojik bir felaketle karşılaşacak bunun asıl nedeninin, kirlilik, nükleer santraller, fosil yakıtlarının aşırı kullanımı, toprağın yok edilmesi, “ya büyü ya da öl” mottosuyla (israfçı) büyüme mantığına dayalı piyasa ekonomisi ve hiyerarşi, sınıf ve tahakküm üzerine kurulu bir toplum modeli olduğu yorumlanmaktadır (Bookchin, 2017, s. 65-72). Dolayısıyla dünyanın hiç de iyi bir yere gitmediğine duyulan korku haklı çıkmakta, ancak bunun kıyamet olup-olmadığı tartışılmaktadır.

“Kıyamet miti, geleceğe ilişkin endişelerimizi ve korkularımızı anlatır” (Hulme, 2016, s. 362). Bazılarına göre kıyametçilik (*apocalypticism*) ya da sağkalımcılık (*survivalism*) gibi akımlar otoriter rejimlere duyulan ihtiyacı tetikleyebilmekte, toplumları korku üzerinden yeniden şekillendirmeye yardımcı olabilmektedir. Ancak kıyamet retoriği, ekolojik krize ilgisiz bir toplumu harekete geçirmek için gerekli bir alarm olarak da önemli bir paradoksu gözler önüne sermektedir. John Schellnhuber’in 2005 yılında, dünyanın 2 dereceyi aşan bir ısı artışında kıyamete sürükleneyeceği iddiası (La Page, 2018; Akt, 2016, s. 195), bugün yerini 4 (hatta 6) derecelik artış beklentisine bırakmıştır. Hollywood yapımı kıyamet filmlerini bir yana koyacak olursak, araştırmanın bir çıktısı olarak ekolojik kıyameti tartışmak da elzem görülmektedir.

Sözün özü, Türkiye’de ekofeminizm alanında tartışılmaya başlanan kadın ve doğa özdeşliğinin gündeme getirilmesi, her ikisini de doğal kaynak olarak gören eril-merkezli yapıya projeksiyon tutması açısından önem taşımaktadır. Bu doğrultuda “doğa ana=kadın” olarak görülen özcü yaklaşımı hedef alan *Doğa ve Kadın: Ekolojik Dönüşümde Feminist Yaklaşımlar* başlıklı kitapta da değinildiği üzere, Susan Hawthorne’dan Pervin Erbil’e kadın vücudunu vahşi doğaya benzeten endüstriyalist kapitalist sistemi eleştiren çalışmaların çoğalması gerekmektedir (Değirmenci, 2020, s. 13). Bu amaçla, niteliksel veri toplama yöntemi olarak gözlem ve derinlemesine görüşmelerin kullanıldığı araştırmada, ekofeminist düşüncenin doğa ve kadın ilişkisine bakış açısı ve eril hegemonya tarafından hunharca sömürsü, doğanın bir peyzaja indirgenen imajı, ekolojik mücadelede kadının rolü ve

sürdürülemezlik kavramına yer verilmiştir. Yukarıda ifade edildiği üzere eko-kıyamet olgusu da bulguların son bölümünde detaylıca tartışılmıştır.

2. YÖNTEM

Kadın ve doğa özdeşliği çözümlenmek, bu ikiliğin ekolojik yansımalarını ekofeministlerin güncel yorumları eşliğinde tartışmak ve bu yolla Türkiye'deki ekofeminist alanyazınına katkı sağlamak amacıyla başlanan araştırmada üç sorun öne çıkmıştır: 1) Hakim paradigmanın kadın ve doğaya yönelik çifte sömürsü; 2) Endüstri ve sermaye sahiplerinin sürdürülebilirlik tezine karşı dünyanın sürdürülemezlik çıkmazında oluşu; 3) “Ekolojik ayak izinin”^b her yıl aşılması sonucunda ekolojik krizin de sınırlarını aşarak ekolojik kıyamete dönüşmesi. Alan araştırmasında beliren bu

^b “Ekolojik Ayak İzi”, yemek, barınma, ısınma gibi bazı temel ihtiyaçlar için gerekli olan doğal kaynakların ne kadar tüketildiğinin hesaplanmasıdır. Talep hesaplaması yoluyla bitkisel veya hayvansal gıdalar, kereste ve orman ürünleri, şehir altyapısı ve yakıt tüketimi sonucu karbondioksit emisyonları ölçülürken, kaynak hesaplaması da bir şehir ya da ulusun biyolojik kapasitesi, orman, hayvancılık, tarım yerleşik araziler olmak üzere üretim arazilerini ve deniz alanlarını temsil etmektedir. 2019 yılı için Temmuz ayı, bütün sene boyunca tüketmesi gereken biyolojik kapasitenin bitirildiği “Dünya Limit Aşım Günü” olarak açıklanmıştır. 2011'den beri üç gün öne kaydığı raporlanan Dünya Limit Aşım Günü'nün gösterdiği şey, gezegenin 12 ayda ürettiği doğal kaynağı 8 ay içinde tüketerek diğer aylarda doğal sermayeyle devam edildiğidir (İklimBU).

üç soruna odaklanılmış, bulgular kavramsal ve kuramsal düzeyde tartışılmıştır.

Sosyal bilimlerde niteliksel bir veri toplama tekniği olan derinlemesine görüşmenin kullanıldığı araştırmada, bu yöntem aracılığıyla ekofeminist yaklaşımlar ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir. Özellikle kadın çalışmalarında, yöntem sorunu olarak değinilen pozitivist erkek bakışın sınırlayıcılığına karşın, kadın sorunlarının özgürce tartışılmasını sağlayan niteliksel araştırmalar tercih edilmektedir. Niteliksel araştırmalarda, sayılar, deney ya da ölçümden çok sözler, gözlem, yorum ve anlama değer verilmekte; özellikle kadın çalışmalarında “aktörün tanıdığı olduğu veya yaşadığı olaylar, duygular, davranışlar ve düşüncelerin veri tabanı oluşturması özelliği ile de” önemli görülmektedir (Kümbetoğlu, 2015, s. 62-63).

2019 yılının Nisan ayında başlatılan araştırmanın ilk bölümü dokuz ay sürmüştür. Türkiye'nin farklı bölgelerindeki kırsal alanlarda yaşayan çeşitli ekolojik girişimcilerle görüşülmüştür. Buradaki gözlem ve görüşmelerden elde edilen verilerin yalnızca bir kısmı değerlendirilmiş, araştırmaya 2020 yılı Şubat ve Mart aylarında gerçekleştirilen yeni görüşmeler eklenmiştir. Yarı yapılandırılmış açık uçlu görüşmelerde, amaçsal (*purposive*) örnekleme tekniği kullanılmıştır. Araştırmada demografik uygunlukla seçilen; çoğunluğu kadın, 30 yaşın üstü, lisans ve lisansüstü eğitimini tamamlamış, bir meslek sahibi, sosyo-ekonomik gelir düzeyi yüksek, şehir yaşamı deneyimi olan ve maddi birikime sahip 15 kişiyle görüşülmüştür. Aralarında iki kişinin tersine göç yoluyla köyüne döndüğü, iki kişinin de İstanbul'da yaşadığı

araştırma grubu şehir yaşamından ayrılarak kırsala yerleşmiş kişilerden oluşmaktadır. Bu kişilerin radikal kararlarında, ekolojik duyarlılık, gıda güvenilirliği, sosyal sorumluluk bilinci, doğanın ve kadının birlikte sömürülmesine geliştirilen hassasiyetle birlikte büyüme ekonomisi, rekabetçilik ve kapitalist ataerkil politikalara karşı başlattıkları agroekolojik tarım yöntemleri, tarımda kadın işçiliğinin değeri, kadın kooperatifleri oluşturma ya da köylerde feminizm temalı festivaller düzenleme gibi aktivist kimlikleri etkin bir rol oynamıştır. Kendilerini ekofeminist olarak tanımlayan ya da “doğa ve kadın özdeşliğini eleştirerek” ekofeminist yaklaşımlarla örtüşen düşüncelere sahip bu kişilerin kimlik bilgileri gizli tutulmuştur. Diğer açıdan bu kişilerin köylerde yürüttükleri yoğun faaliyetler araştırmayı sınırlayan bir etken olarak verilebilir. Özellikle ekolojik çiftlik ve otel sahibi, kadın kooperatifi ve dernek başkanı, aktivist ya da eğitimci gibi bir ve/veya birden fazla kimliğe sahip olanlara ulaşmada, zaman yönetimi ve planlama konusunda zorluklar yaratmıştır. Ayrıca bazılarıyla günler süren görüşmelerin de etkisiyle kurulan bağın sadece araştırmaya değil, araştırmacının dönüşüm sürecine de katkısı olmuştur. Bu bağ araştırmayı ideal kılan araştırmacının, hem gözlemci hem de katılımcı rolünü de perçinlemektedir.

Sonuç olarak küresel iklim krizi başlı başına bir ekolojik kıyamet nedeni olarak görülmüş, eşitsizlik, fakirlik, düzensiz kentleşme, göç, hayvanlara yapılan ağır zulüm, fabrika çiftçiliği, endüstriyel tarım, mobilya, kağıt, madencilik, gıda, turizm, inşaat gibi her alanda aşırıya kaçan doğa katliamı gibi sebepler yüzünden yerleşimin yıkımın eşiğine gelmesi katılımcılar tarafından bir çılgılık olarak

tepki bulmuş ve bu çılgılık araştırmanın adını belirlemiştir. Diğer açıdan geçmişi hiç de yeni olmayan ekolojik krize karşı insanların vurdumduymazlığı sorunun açmazlığını göstermektedir. Neredeyse bu sorunların tümünün tartışıldığı, ancak özellikle yukarıda belirtilen üç soruna odaklanılan araştırmada görüşülen kişilerden elde edilen veriler beş başlık altında değerlendirilmiştir:

1. “Doğa kadın değildir”
2. “Kültürü oluşturan kadın”
3. “Sürdürülebilirlik şehriye tutulmuş ekolojik bir havuç”
4. “Doğayı sosyal medyada dahi tüketmek”
5. Eko-kıyametin eşiğinde

3. BULGULAR

3. 1. “Kadın Doğa Değildir”

En yalın haliyle kadınların özgürlük, kurtuluş ve eşitlik mücadelesini anlatan ve 70’lerde popülerlik kazanan feminizm birbirinden farklı anlayışları içinde barındıran bir kavramdır. Bu akımlardan biri olan ekofeminizm ataerkil inşanın insan ve doğa, kadın ve erkek ikiliğini sorgulamaktadır. Hareketin temel noktası; “Doğanın birbiriyle ilişkili tahakküm edilme biçimleri -psişenin ve cinselliğin baskı altına alınması, insanın insan tarafından sömürülmesi ve insan dışındaki doğanın boyunduruk altına alınması- ile, kadınların bu tahakküm biçimlerine ilişkin tarihsel konumlarının analizi”dir (Berktaş, 2020, s. 19). Ataerkil tahakküm kapitalist üretim ve tüketim süreçleriyle dolaymlanırken, kadın bedeninin ataerkil eşitsizliklerin sağladığı elverişli koşullar sayesinde sömürülmesi feminist literatürde

tartışılmaktadır (Öztürk 2012 s. 275). Ekofeminist bakış açısında kapitalist ataerkil mekanizmada kadınların ve doğanın maddi kaynaklar olarak görüldüğü ve sadece çevrenin değil, mali krizlerin de cinsiyetli olduğu vurgulanmaktadır (Salleh, 2018, s. 12-13). Çevre etiğinin yeni bir biçimi olarak yorumlanan ekofeminizm, ilk olarak 1974 yılında, Françoise d'Eaubonne tarafından kullanılmıştır (Tong, 2006, s. 432). Radikal ekofeminizmde kadınlığın kadın biyolojisi ve deneyimine dayanarak “doğaya daha yakın” addedilmesi, ardındaki ataerkil inşayı gizlemesi bakımından reddedilmektedir (Garrard, 2016, s. 46).

“Doğa ile kadın olsa olsa dost olur, ikiz, bir olamaz. Baksanıza, ‘toprak berekettir’ diyorlar, ona yapmadıkları şeyi, zehri, kimyasalı, GDO’lu tohumu, gübreyi, mono kültür uygulamasını falan bırakmıyorlar. Bu nasıl bir ikizlülüktür? Kadına da öyle, ‘ana kutsaldır’, ama en ağır küfürler ona... Hani nerede Kibele, bereket tanrıçası? Ayaklar altına alınmış!” (Gözde, 12 Nisan 2019).

Gerek Türk mitolojisinde kutsal ana tanrıça (Umay), gerekse de Anadolu’daki Kibele’ye atfedilen kutsallık ataerkil ideolojiyle birlikte ters yüz edilmiştir. Ancak buradaki bir çelişkiye dikkat çekmek gerekmektedir; kadının anne olduğunda kazandığı saygınlık, onu doğaya indirgenmekten kurtarmadığı gibi hiçbir zaman kültür ve akılla temsil bulan erkeğin konumuna da taşıyamamıştır. Kadına doğa ve onun nitelikleri olan bereket, yaratıcılık, doğurganlık ve kutsiyet gibi yakıştırılmalar, ikircikli bir değer tezahürleridir. "Kadından anneliği çıkardığımızda geriye kutsal bir şey kalmaz" (Öztürk, 2012, s. 278). Yaşamın her

alanına yayılmış ve kadını bitimsiz bir tuzağa hapseden bu “örtük erillik” yok edilmedikçe, (Plumwood, 2004, s. 46) üreme, evi içi roller ya da kadınsı ruh gibi doğayla ilişkilendirilen toplumsal gerçekler değişmedikçe kadının konumu da değişmeyecektir (Tong, 2006, s. 437).

“Kadın doğa değildir. İtibar göreceğim diye anne olmak zorunda da değildir. Bu çaba ‘böyle gelmiş böyle gider’ zihniyetini kuvvetlendirir kesinlikle. Biz köyde ilk kadın kooperatifi kurduk, güven kazanmak zor oldu başta. Ama sonra o kadınların bir özgüveni geldi, inanın havası değişti. Kadını da öyle köylüymüş diye, hem kadın hem köylü iki kere eziyorlardı. Ya bu medeniyet var ya erkek üstünlüğü işte onu yıkmak gerekiyor. Kadın tek, hiçbir varlığa benzemez tıpkı erkek gibi, ama bunun üzerinden ciddi politikalar var. Tarihler boyunca...” (Ayşe, 07 Temmuz 2019).

Kadının doğa gibi sömürüldüğünden dem vuran, ancak doğaya yakın olduğunu düşünen katılımcılar da bulunmaktadır. Kadını ev içi/özel alanla sınırlayan toplumsal cinsiyet rollerinin içselleştirilmesi gibi, ne yazık ki doğayla özdeşliği de genel kabul görmektedir. Bu yüzden özdeşliğin tehlikeli bir ikiliğe refere ettiği irdelenmez, çünkü ataerkil kodlar zihinlere, dile, ilişkilere, yani gündelik yaşamın her alanına sızmıştır. Kadının doğayla bağlantısını vurgulayan ekofeminist görüşlere göre sorun, geleneksel kadın imgesinin doğayla benzeşmesinden ziyade bu ilişkinin değersizleştirilmesidir: “Doğa ekofeministleri farz edilen kadın ve doğanın küçüklüğünü aynı şekilde ileri sürerken erkek ve doğanın büyüklüğünü de reddetmektedirler. Bunun yerine, kadın-doğa

ikilisinin erkek-kültür ikilisine eşit belki de daha iyi olduğunu ileri sürüyorlar, çünkü geleneksel toplumsal ilişkileri geleneksel erkek erdemleri değil, kadın erdemleri beslemektedir; daha az saldırgandır ve hayat tarzımızı daha fazlaca devam ettirebilir” (Tong, 2006, s. 438).

“Önceleri yaylaya çıktığımızda şartlar böyle değildi. Şimdi arabalarımız var, elektriğimiz var. İki günde çadırlarımızı kurabiliyoruz; hele kadın için çok daha zordu. Kadın yaylada eziliyor. Bir kadın bu işi yapabilir mi diye düşünülüyor. Kadın yapmalı. Eve geldiğinde yemek yapılmış mı? Yapılmadıysa neden yapılmamış? Biz kadınlar çok ağır işleri yapıyoruz. Ruhumuz başkadır, hani. Çiçek gibidir, nariniz, hassasız ne bileyim işte öyle.” (Aylin, 19 Temmuz 2019).

Kadına çiçek gibi yakıştırmalar, onun kırılğan, iyilik dolu, prenses ya da narin oluşuna içkin tanımlamalar, romantikleştirilmiş bir kalıp olarak örtük erilliğin göstergeleridir. Kadının evcilleştirilen türler arasında insana yakın ve sevilen bir hayvan olarak kediye benzetilmesi ve bu hayvanın özelliklerinin kadının kimliğine transfer edilmesi de aynı tür yakıştırmaların hayvansal bir genellemesidir. Öte yandan Plumwood (2004) açısından dişiliği, ekolojik bilinç sahibi olmanın bir garantisi olarak algılamak da büyük bir hayal kırıklığıdır; çünkü kadını doğayla özdeş kılan ekofeminist görüşler hiyerarşik karşıtlıklar üzerinden tahakküm kuran iktidar odaklarını beslemektedir (s. 10). Gerçek ekofeminist yolun doğa ve kadın bağınyı yıkmaktan geçtiğini savunan King (1989)’e göre de doğa-kültür bağlantısını bilinçli olarak olmasa dahi doğa-kültür ikiliğini seçmek

erkek kültüre katılmak anlamına gelmektedir (s. 22-23). Kaldı ki doğa yasası gibi görülen bu “ehlileştirme” çabası bir “tecavüze” dönüşerek felaketlere yol açmıştır (Berktaş, 2020, s. 18). Bu yorumlar aynı zamanda kadının dağda ya da evde, şehirde ya da köyde ezildiğine dair toplumsal bir serzeniş olmasına rağmen, cinsiyet eşitliğinin neden hala sağlanamadığını da açıklamaktadır. Başka bir katılımcının bu soruna çözüm sunusu hiç değilse başlangıç için ideal olarak görülmektedir: *“Köylüsü, şehirlisi, çoluklusu çocuksuzu, ninesi, komşusu tüm kadınlar birleşecek ve tepki verecekler. Akademisyen ekofeminizm penceresi şu ya da bu yazacak, siyasetteki meclise taşıyacak, medya yayınlamadı mı, öğrencilerimiz aktivist olacak... Herkesin ‘doğa kadın değildir, çifte sömüremezsin’ diyerek başlattığı harekete kadınlar destek olacak!”* (Yaprak, 08 Mayıs 2019).

3. 2. “Kültürü Oluşturan Kadın”

Katılımcılara göre kültürü oluşturan erkek değil, kadındır. İkilikten birliğe, ayrımcılıktan eşitliğe, farklılıkların kabulüne dayanan, bireyci toplumdan dayanışmacı topluma geçişin fitilini kadınlar ateşleyecek. Türkiye’de 80’li yıllarda başlayan ekolojik ve yeşil hareketlerde de kadınlar başı çekmiş, hatta lider olmuşlardı (Değirmenci, 2020, s. 9).^c On beş katılımcının da sözbirliği edencesine

^c Emet Değirmenci’ye göre, Akkuyu’da ilk yapılmak istenen nükleer santrale, Yatağan termik santraline, Gerze’deki kömür santraline karşı yürütülen direnişlerde, Bergama’daki siyanürlü altına karşı mücadelede, GDO’lara karşı yürütülen pek çok harekette kadınlar hep aktif destekçi ve lider olmuşlardır. Hala süren hidroelektrik santrallerine

kadınları kültür yapıcı kılan bu ortak görüşü, bir katılımcı tarafından şu sözlerle açıklanmıştır:

“Kültürü oluşturan kadın, erkek değil ki! Avcı-toplayıcılara gidin, kadınla var oldu bu toplum. Daha önce ne varmış; insan, topluluk, ama sonra toplum, kültür. Her harekette; Fransız İhtilalinde, Rus devriminde, Kurtuluş Savaşı hep kadınla alındı. Öncü, taşıyıcı, yapıcı, destekleyici, kadındır” (Emine, 12 Eylül 2019).

“Kadınlar ister kentli olsun, isterse de köylü, doğanın bilgeleri, şifacı elleri, insanlığın ve kültürün taşıyıcılarıdır (Güzel, 2020, s. 203). Kadının becerisini sadece pratik isteyen işlerde değil, matematik ya da felsefede de güçlü yanlarını vurgulayan bir katılımcı bunu söylerken erkekleri dışlamamak gerektiğini söylüyor. Kadınların kültürü başlattığını şüphesiz evetleyen, ancak yaşamda dişil ve eril yanın birlikte var olduğunu, birbirini beslediğini hatırlatan katılımcı, bu tıkanık damarlardan birinin acilen açılmasını önermektedir. Doğrusu, bir cinsiyete yücelik atfetmek yerine yaşamın birlikte devam ettirilebildiğini vurgulamaktadır: “Kadın bir tohumdan neler yaratmış. Hypatia mesela ilk filozof, bıraksalardı

(HES), Yavuz Sultan Selim Köprüsüne ve İstanbul Havalimanı projelerinin yarattığı tahribata, “Trakya’dan Adapazarı’na kadar uzanan mega projelere, Kuzey Ormanlarının, kentlerdeki yeşil alanların, parkların ve tarihi eserlerin rant alanı olarak görülüp yok edilmesine karşı kadınlar meslek odalarında ve birçok başka alanda ekoloji gündemini hep korudular” (Değirmenci, 2020, s. 9).

bugün dışı Pisagor’u konuşuyor olacaktık. Ama şimdi hasta zihniyetin yaptığı hataya da düşmeyelim derim. Yani bir cinsiyeti kenara atmış da olmayalım. Acil tıkanık damarları kesmeliyiz. Farklılıkla bir bütünüz sonuçta. Söz konusu yaşamsa kadın ve erkek birlikte survive ediyor” (Deniz, 08 Aralık 2019).

Bu sözlerden anlaşılan; söz konusu sağkalım (survival) olduğunda erkek ve kadının birlikte başarılabilirdiği, cinsiyetler arasında erk mücadelesi yoluyla eşitsizliği besleyen damarların kesilerek farklılıkların kabulüne dayanan bir anlayışın savunulduğudur. Kadınları erkeklerle eşit olduğunu ret ederek, kadınların farklılıklarının ifade, temsil ya da korunabilmesini talep eden, özellikle radikal feministler, kadınların erkeklerden farklı ve üstün olduğuna inanmaktadır (Bryson, 2003, s. 248). “Ben bu konuda böyle düşünmüyorum, evet farklıyız ama üstünlük ezilmişliğin bir intikamını andırıyor daha çok” (Yaprak). Tam da bu noktada, asıl önemlisi toplumsal cinsiyet eşitliğinin ne şekilde sağlanabileceği sorusu öne çıkmaktadır. Elbette yine kadınların isteği, emeği ve bu uğurda karalı duruşuyla mümkün olacağını düşünmektedir. Tabii bunun için önce kadınların birleşmesi gerekmektedir: “Ben eminim emek harcayacağımıza baksanıza kadın cinayetlerine tepki büyüdü. Ah bir de kıskançlık ateşiyle hemcinsimizi yakacağımıza, kültür ateşini yaktığı zamanlardaki gibi olsa da patriyarkal kapitalizme karşı birleşebilirsek?” (Yaprak).

3. 3. “Sürdürülebilirlik Şehirliye Tutulmuş Ekolojik Bir Havuç”

Sitelerin içini peyzajla güzelleştiren, çocuklarını yapay parklarda eyleyen, kolej endüstrilerinde kalıba dökülmesine izin veren, dikilen fidanları sertifikaya bağlayan ve lüks binaların içinde yaptığı topraksız tarımla övünen zihniyetin dilinde “süresiz” bir sürdürülebilirlik çelişkisi hâkim. En basit şekilde “herhangi bir şeyin belli bir süre boyunca azalmadan kalabilmesi” olarak tanımlanan sürdürülebilirlik kavramının geçmişi, 17. yüzyılda Hans Carl von Carlowitz’in orman alanlarının korunmasına yönelik yazdığı metinlere kadar uzanmaktadır. (SKD Türkiye, 2015, s. 4). Ancak sanayileşme ve onun getirisi çevre kirliliğinin artması, kalkınma planları, aşırı tüketim ve büyüme trendleriyle birlikte kullanılan sürdürülebilirlik kavramının da içeriği boşaltılmıştır.

Günümüzde çok popüler olsa da sürdürülebilirlik kavramının kullanımı eskiye dayanmaktadır. Çevresel sorunları tartışmak amacıyla Stockholm’de düzenlenen Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Çevresi Konferansında (1972) insan ve kalkınma konusuna odaklanılmış, BM Çevre Programı (UNEP) kurulmuştur. Aynı yıl Donella H. ve Dennis L. Meadows, Jorgen Randers ve William W. Behrens tarafından Roma Kulübü (*Club of Rome*) için yazılan Büyümenin Limitleri (*Limits to Growth*) isimli bir rapor yayınlanmıştır. Artan nüfus ve tüketime bağlı olarak doğal kaynakların hızlı azalması ve gezegenin dönüştürme ve taşıma kapasitesinin çok üzerinde atık üretmesi sorunlarına çözüm olarak “sıfır büyüme” önerisi getirilmiştir. 1980’ler boyunca sürdürülebilirlik ve

kalkınma kavramları birlikte kullanılmaya başlanmış, ancak sürdürülebilir kalkınma kavramı, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu’nun (WCED), Ortak Geleceğimiz (*Our Common Future*-1987) raporuyla popülerleşmiştir. Bu raporda büyümenin sosyal eşitlik ve çevresel korumayla birlikte devam ettirilmesi savunulmuş, ancak açık bir yol haritası sunulmamıştır. Rio de Janeiro’da, Yeryüzü Zirvesi olarak bilinen BM Çevre ve Kalkınma Konferansında (UNCED-1992) Gündem 21 (*Agenda 21*) adında bir eylem planı ve iki önemli uluslararası sözleşme (BM Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi ve BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi) imzalanmıştır. Önemli hedefler belirlense de, planın uygulanması ulusların kendi politik iradelerine bırakılmıştır. 1990 yılında kişi başına düşen gelir, ortalama yaşam beklentisi ve eğitim boyutlarını bir arada gören İnsani Gelişim Endeksi (*Human Development Index*) ve 2000 yılında çevresel sürdürülebilirliği tek başına hedef olarak alan Binyıl Kalkınma Hedefleri (*Millennium Development Goals*) yayınlanmıştır. 2015 yılındaysa bunun yerini “sürdürülebilir olmayan kalkınmanın zaten mümkün olamayacağı” kabulüne dayanan Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) ile 2030 yılına kadar hayata geçirilmesi planlanan 17 madde almıştır (SKD Türkiye, s. 5-6).

Sürekli ulaşılamayan bir hedef ve sanki BM’nin günah çıkardığı bir kavram haline gelen sürdürülebilirlik, zamanla adeta çağdaş bir mite dönüşmüştür. Birliktelik, bütünlük, dayanışma, eşitlik ve paylaşımcılığa dayalı komünal toplumdan, aşırı tüketime geçen toplumlar ne yazık ki gelecek kuşaklara sürdürülebilir bir yaşam umudu bırakmamaktadır. Sürdürülebilir, “süresiz bir

geleceğe devam edebilir” anlamı taşıdığından, küresel düzeyde bir ekolojik kriz ile karşı karşıyayız (Litfin, 2017). Neo-kapitalist politikalar ve tüketim temelli endüstrilerin acımasızca yok etmeye çalıştığı doğa, hakları olan bir varlık alanı olarak görülmemektedir. Neo-liberal kapitalizmin rekabetçi, biriktirme ve ucuz sermayeye dayalı kar hırsı doğal kaynakların tükenmesine yol açtığı gibi insanın da mutsuzlaşmasına/tatminsizleşmesine yol açmıştır. Buna karşın çevresel faktörleri düşünerek, yeni ekolojik paradigmalara üzerine konuşlanan sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin de, ne kadar sürdürülebilir olduğu sorgulanmaktadır:

“Hiç sürdürülebilir bir sistem göremiyorum ben. Ekolojik ayak izinde Türkiye doğal kaynakları önde tüketiyor. Dünyada yanlış bilmiyorsam yüzde 80-90 gibi bir oranda sadece buğday, pirinç, mısır, pancar, arpa ve pamuk üretilmesi, bunlara da üstelik iki elin parmağını geçmeyen gıda devi şirketin sahip olmasının neresi sürdürülebilir? Küçük çiftçi olsun tabii! Yani biz neyi konuşuyoruz ki?” (Gül, 18 Kasım 2019).

Shiva (2017)’ya göre; monokültür nedeniyle dünyada en fazla üretilen soya, pirinç, mısır, kanola (yağ bitkisi) ve buğday devasa mezbaha fabrikalarında tutulan hayvanlar için üretilmekte, (s. 9) soya fasulyesi, mısır, yağ bitkileri ve pamuktan oluşan genetiği değiştirilmiş bitki özelliklerinin yüzde 90’ının patentine Monsanto şirketi sahip olmaktadır (s. 106). İktisadi büyüme, inovasyon, girişimcilik, ilerlemecilik gibi kavramlarla sürekli bir değişim mekanizmasına esir kılınan toplumların gelişmişlik seviyesi ya da kaderi, çokuluslu şirketler tarafından ve neredeyse sadece teknoloji üzerinden

belirlenmektedir. Başka bir deyişle çizgisel yönde bir gelişime tabi kılınan toplumlara sürdürülebilirlik çatısı altında boş bir ev sunulmaktadır. Ama sanki çöp yığınları, israf ve yozlaşmayı sağlayan tüketici kitlelerinin sürdürülebilir olması istenmektedir.

Katılımcılar da sürdürülebilirlik kavramına mesafeli yaklaşmaktadır. Kavramın bu kadar kolay kullanılmasını, onu gerçekçilikten uzak ve inanç törpüleyen bir anlama dönüştürdüğünü düşünmektedir. Rutinin dışına çıkmayı insanın doğası olarak gören anlayışa göre; aslında hiçbir şey sürdürülebilir değildir. Bir katılımcı açısından kendisinin bile bir önceki güne oranla sürdürülemez olma ihtimali, sürdürülebilirliği ayakları yere basan bir görüş olmaktan alıkoymaktadır. Ona göre bu kavram şehirli insana uzatılmış ekolojik bir havuca benzemektedir:

“Ben sürdürülebilirlik kelimesine çok kılım, çok özür dileyerek söylüyorum; çünkü bir insanın kendisi bile sürdürülebilir değil. Ben bu sabah uyandım; mesela bugünkü beni sürdüremeyeceğim. Ne psikolojik olarak, ne fiziksel olarak, ne de biyolojik... Benim için sürdürülebilirlik şehirliye tutulmuş ekolojik bir havuç. Yani sürdürülebilirlik maaşımı sürdürebilirsin ve bir yıl şu alışverişi yapabilirsin gibi bir şey. Halbuki süreklilik çok başka. Yani ben bugün uzun saçı sürdürmüyorum da süreklilikte bazen kısa saçlıyım, bazen uzun saçlıyım. Yani ben otu sürekli kılmak istiyorum derken, ister kuraklık olsun ister don, bir sene yonca bitsin, bir sene pıtrak çıksın, bir sene başka bir şey çıksın. Yeter ki sürekli büyümeyi mümkün kılan bir rahim olsun; ama şu anda rahim o kadar yorulmuş ki çocuk üretmez durumda. Benim için asıl olan o

rahmin iyileşmesi, çünkü toprak iyileştikten sonra, çoklu bitki şu bu, siz oraya ne tohum koyarsanız o zaten patlayacak” (Eda, 30 Temmuz 2019).

Endüstriyel tarımın sürdürülebilirlik kavramına neden sahip çıktığına da ortak bir görüş belirtmektedir. Bir ağaçtan ya da tarladan maksimum verimi almak, meyve ile dolu dallara uzanmak, her yıl o dal sayısını çoğaltacak formüller geliştirmek ve bu karlı sistemi sürdürülebilir kılmak! Bazı yazarlara göre adil ticaret, gönüllü sadelik, ekonomik dayanışma ve ekolojik tahribatı onarmak için sürdürülebilir yeni ufuklara geçmek, ekoköyler gibi sürdürülebilirlik ve adalet isteğiyle mutlu bir yaşam arasındaki dengeyle mümkündür (Dawson, 2017, s. 69-71). Yaşayan bir canlı organizmayla çalışıldığı için sürdürülebilirliğin (aslında maksimum verimin) mümkün olamayacağını örnekleyen Eda açısından, toprak da insan da kısırlaşmaktadır. Tam da bu noktada sürdürülebilirlik yerine toprağı onarmaya odaklanan bu kişi, Rose (2018)’un da değindiği üzere; hasta olan toprağın tekrar canlandırılarak çoklu bitki sistemlerine geçilmediği takdirde, daha yüzyılın sonu gelmeden genetik havuzumuzun kuruyacağını iddia etmektedir. Elbette bunun için ekolojik bilinç gerekmektedir; ama toplumsal düzeyde:

“Her yerde sürdürülebilirlik kullanılıyor; ama bunun geçerli olması için herkesin bilinçli olması gerekiyor. Bu kişisel bir şey değil. Evet, her birimiz elimizi taşın altına koyacağız; ama bunun ses getirmesi için çoğunluğun ekolojik bilince ulaşması şart. Ben asla bunun için çok geç demiyorum, çünkü karamsarlığa düştüğümüz anda enerjinizi kaybedersiniz” (Deniz).

3. 4. “Doğayı Sosyal Medyada Dahi Tüketmek”

Doğa artık pastoral bir görüntüden ibaret. Bunun en belirgin görüntüsü sosyal medya hesaplarından izlenebilmektedir. İnsanlar artık doğaya özlem duygularının dışavurumu niteliğindeki fotoğraf ve videolarını sosyal medya hesaplarında paylaşmaktadır. Sadece Instagram’da 547 milyon #nature, 1.8 milyon #plantstagram, 4.2 milyon #plantsmakepeoplehappy gibi yüzlerce popüler paylaşım etiketi (*hashtag*) altında poz veren insanları, manzaraları, bitkileri, organik gıdayı, tasarım ürünlerini, orman ve parkları, doğa turizmini, çeşitli yaşam tarzlarını, hayvanları, yoga ve yaşam danışmanlarını, yeşil markaları ya da evleri görmek mümkün. Ancak paylaşımlarda daha çok dekoratif amaçlı kullanılan bir doğa anlayışı hakim, çünkü doğa bu mecralarda kadrajlanan, filtrelendirilen ve fona benzeyen bir görsel şölene dönüştürülmüştür. Genelde doğayı yeşil alan, aşkın bir manzara, kentten kaçış mekânı gibi sebeplerle sunan, kurgulayan ve tüketen bireyler, bu akışkan toplumsal gerçeklikte paylaşımları aracılığıyla birkaç saniyelik kendilerini doğasever, gezgin, maceracı ya da iklim değişikliği gibi protestolara katılarak çevreci kimlikler inşa etmektedir (Eryılmaz, 2020, s. 383-384).

Daha 90’lı yıllarda Mumford, “seçkinlerin yeşilimtırak gettosu”, Dubos, son derece suni ve “kırkyamaya dönüşmüş tarlalar ya da özelleşmiş manzaralar” ve Bookchin, “kar için yağı çıkarılan kaynağa indirgenen” doğa tanımlarıyla ekolojik krizin yıkıcı sona ulaşacağını öngörmüştü. (Akt. Morris, 2019). Doğa yerini peyzaja, tarla yap-boz alanlarına, çiftlik platoya, şelaleye gösteri

havuzlarına bırakmış, yaşamın kendisi bir simülasyona dönüştürülmüştür. Dolayısıyla sosyal medya da gerçek yerine kurguyla avunan bir güruhun avuntusu gibidir. Ayrım bilincinden dolayı acı çeken insanların bu yeşilimtırak paylaşımları, bir yanda gerçeğe duyulan özlem, dışavurum ya da bir nostalji şeklinde öne çıkarken, diğer yanda doğanın yitişinin bir göstergesi olmuştur:

“Kesinlikle tüketiyoruz. O arkadaşların acaba kaç tanesi konforundan vazgeçerek doğayı savunabiliyor? Tam zamanında sordun, ben de nicedir bunu sorguluyorum. Bu sakıncalı bir durum. Tabii, evet, sosyal medyadaki paylaşımların içinde enteresan insanlar çıkar, ama üstüne oturup bunları konuşmak ve birlikte hareket etmek gerekiyor. Ben bunları GDO’lu tohuma benziyorum. Çeşit çeşitler, paylaştıkça çoğalıyorlar. Ama ben bir ekofeminizm anlayışından baktığımda yerel tohumu korumak için mesela eyleme geçmeye bakarım. Artık sirenler çalıyor duymuyorsanız diyecek bir sözüm yok” (Bahar, 23 Mart 2020).

Katılımcıların çoğunun sosyal medya hesapları bulunmakla birlikte, içlerinde büyük çiftlik sahibi olup da bir gıda markasına sahip olanlar dahi hesaplarını aktif yönetmemektedir. Bunlar içinde sadece İstanbul’da beş dükkanı olan bir firmanın paylaşımları sanki sadece orada bulunmak için var olduğu izlenimi vermektedir. Özellikle Instagram kullanımında dünya altıncısı olan ülkemizde, 38 milyon kullanıcısıyla YouTube’dan sonra en çok kullanılan ikinci sosyal medya ağı olarak, (Wearesocial, 2020) adeta bir televizyon etkisine sahip olan bu platform neden profesyonelce yönetilmiyor? Bunun nedeni sosyal medya

platformlarının geçici bir mecra olarak değersiz görülmesi ve dejenerasyona açık olmasıyla açıklanmaktadır:

“Ben sosyal medyayı değersiz görüyorum, bunlar dejenerasyona çok açık, trend şeyler. O an mutlu oluyorlar; yarın gömüyorlar. Bunlar suni gündemler, şehirli fantezileri. Bir harekete geçmemiş şeyler. Biz bu görsele giremeyiz; çünkü köydeymiş gibi, çiftliğimiz varmış gibi yapmıyoruz. Biz zaten köydeyiz. Bu hareketler doğaya özlemi gösteriyor, bizleri modelliyorlar, ama sonra bakıyorlar çok zor! Hayallerinde bunu yapabilirmiş gibi zannetseler de yapamıyorlar” (Gözde).

Peki ama gerçek bir köy ya da köylü kaldı mı? Otoban kenarlarında salça satan köylüler, ahırdan gelen tezek kokusu, etrafa saçılan civcivler ve modernize köy evinin verandasında bağdaş kurmuş yufka açan köylü kadın gerçeği yansıtıyor mu? Bahçe uygarlıklarına işaret eden peyzaj her yere hâkim ve tarlalar birer yap-boz parçası gibi ölçülüp biçilmişken yabanıl yaşamın nefes aldığından şüphe duyulmaktadır. Metropol insanı için Şirince hâlâ bir köyken, örneğin Zulu yerlisi için de öyle mi? Mimarların doğayı katışıksız insan kalıbına döktüğü peyzaj çılgınlığı içinde, (Morris, 2019, s. 188) en iyimser yorumla, sağlıklı gıdaya ulaşabilmek için “köy” emniyet supabı olarak görülmektedir. Belki de bu yüzden insanlar kırsala/toprağa dönmek için yer aramakta, başaramayınca da yapay alanlarda teselli bulmaktadır:

“Doğayı poz vermek için kullanmak da sömürünün başka bir yönü. Kendini de tüketiyor, çocuğunu da orada. Bunlar detay, ama ben mesela öyle paylaşımlarda bulunmuyorum. Artık küçük bir riske

bile hassasiyetle yaklaşıyorum, çocuğumu, kendimi, özelimi asla! Ama herkes böyle değil. Sen doğayı tüketiyorsun paylaşma, desen, uçmuş bu, derler, bu dediğin anlaşılmaz. Ama mesela sosyal medyada ölü bir toprağı onaran bir aile de var. Bazı farkındalıkları ortaya çıkarmak için de kullanılabilir. Karşıt açıdan şimdi saksı bitkileri bile görselimize hizmet ediliyor. Görsel kölelik bu. Doğa artık duyarlılık kasma malzemesi olmuş. Petrol firması sosyal sorumluluk adı altında projeler düzenliyor. Sitelerdeki yeşil alanlar yapay. Oradaki ağaçlar da mutsuz. Mutsuz bitkiden sağlıklı bir gıda elde edilemez. Örneğin Kocaeli Dilovası'nda tarım yapıyor, olmaz! Toprağı kendi haline bırakmak lazım. Yani akla kara karışmış durumda” (Özlem, 02 Şubat 2020).

3. 5. Eko-Kıyametin Eşiğinde

Akla karanın bulamaç olduğu bir devirde insanları yöneten en güçlü duygu da korku, panik ve endişe olmaktadır. Toplumsal hafızamızda arkaik bir temeli olduğu varsayılan kıyamet, özellikle Covid 19 salgınının neden olduğu korkunun da etkisiyle yeniden tartışılmaya başlanmıştır. Bir yanıla kaynağı tehditkâr bir ekolojik krize dayandırılan, diğer yanıla da insan eliyle medeniyetin sonunun getirildiğine inandırılan kıyamet senaryoları ne kadar gerçek? Tabii konu kıyamet olunca internetteki komplo teorisyenlerinin ya da astrologların rekor seviyedeki izlenme videoları insanların doğanın ya da doğaüstü güçlerin intikamına dair korkuya teslim olmaya ne kadar hazır olduğunu göstermektedir. Oysa bu uyarıları yıllar önce ekolojistlerin, iklim bilimcilerin ya da diğer bilim insanlarının kitapları, makale ya da

röportajlarında görmek mümkün. Öyle ya da böyle kıyametin gerçekliği ve her alanda yaratıldığı iddia edilen korkuyla denetim sağlanma çabaları alan çalışmasında üzerinde tartışılan bir konu olarak öne çıkmaktadır. Öyle ki bir katılımcı açısından kıyamet yaşansa da bunun mecazi bir anlamı bulunmaktadır:

“Şimdi şöyle; kıyamet lafı nedir, bindik alamete gidiyoruz kıyamete... Kıyam etmekten gelir, ayağa kalkmak, uyanmak yani... Bir kısım insan işaretleri okuyor, bir kısım da korkuyor. İşareti okuyan uyanışa geçiyor, ama üzerine giyip gitmek gibi değil bu iş. Ha bundan toplu bir uyanış çıkar mı, onu konuşalım. Kalbi bakabilirsek yetkinleşebiliriz. Ekosistemin prensibini bilmek lazım. Yerelması bunun bir örneğin, bir parça ek her sene verir. Toprağı, arıyı, börtü, böceği besler. Doğal ortamı temsil eder, son kalan çiçeği kışa hazırlar. ‘Bu benim tedbir kesem’ diyor doğa. Doğa kayıplarını bir şekilde telafi ediyor; kızıl tilki geldi, o geldi, bu geldi. O her şartta yoluna bakar. Ama bizim empatiye ihtiyacımız var. Kadınların bunu yapabileceğini, birleşebileceğini umuyorum” (Bahar).

Garrard’ın (2017) kıyamete dair ekolojik eleştirisine göre; çevreci kıyametçiliğin amacı dünyanın sonunu önceden tahmin etmek değil, onu bu sondan kurtarmaktadır. Ancak yine de kehanetle teşvik arasındaki bu ince çizgiyi, ne kıyametçiliğin binyılcı tarihini ne de din ya da inanç sistemlerinden kaynaklanan vahiysel retoriği sürdürülebilir bir ayırım olarak yorumlamaktadır. Yazar açısından örneklelediği Al Gore da kıyametçilikle flört ederek, hem bilimsel belirsizliğe hem de Hristiyan anlayışına uygun görüşler ileri sürmüştür. Garrard

ekofeministlerin erkekmerkezçiliği ve düalist tahakküm mantığını eleştirdiğini, derin ekolojistlerin de insanlığa, medeniyete, insanmerkezci anlayışa saldırdığını yorumlamakta, çevreci anlayışın öncüsü Carson (2014)'un çevresel tehdidin geri dönülemez noktada olduğuna dair vahiysele retoriğini, Maltus'çuların nüfus artışının kıtlık ve sefalet getireceği görüşünü ya da Mehdi beklentisini çevresel tehditlere suçlu ve sebep arama hezeyanını tetiklediği düşüncesiyle eleştirmektedir. İklimbilimcilerin dahi her kuraklık veya buz fırtınasını felaket haberi bir küresel olaya indirgemesini, yani aşırı temkinlilik halini politika geliştirmek için gerekli otoriter beyanlara ihtiyaç duyulması bakımından oldukça tehlikeli bulmaktadır. Garrard'ın önerisi gezegenimize karşı sorumluluk alacak şayet, bunu gelecekte de var olacağını düşünerek yapabileceğimiz yönündedir (s. 146-157).

Bugün Amerika'da hazırlıkçılar (*preppers*) adıyla azımsanmayacak sayıda vatandaş kıyamet beklentisine dayanan sağkalımcılık (*survivalism*) akımı sebebiyle, kıtlığa, kuraklığa, salgınlara ya da yangınlara karşı çeşitli önlemler almaktadır.^d Lovelock açısından mevcut tehlikeler gerçektir, ama abartılmaktadır (2017, s. 40). Ancak aradan 26 yıl geçtikten sonra düşüncelerinde hatalar yaptığını itiraf etmiştir. Yaşamın kendisi de dahil olmak üzere dünyanın tümünün, yani Gaia'nın kendi kendini düzenleyeceği fikri konusunda yanıldığını

^d National Geographic'te yayınlanan (2012-2014) Kıyamete Hazırlananlar (*Doomsday Preppers*) programıyla popülerleşen hazırlıkçılar, bugün doğal afetler dışında, küresel politikalar ve ekonomik krizlere bağlı olası savaş tehditleri (örneğin nükleer savaş) için de hazırlık yapmaktadır (Post Apokaliptik, 2020).

söylemiştir. “Olası bir buz devrinde havaya kasten kloroflorakarbon salarak onların güçlü sera etkisi sayesinde sıcak kalabileceğimizi öne sürerek de ahmaklık etmişim” (s. 9). Acil durum oluşturacak ölçüde tehdit içeren iklim kriziyle ilgilenemeyecek kadar meşgul olmamızın nedeni, belki de şehrimiz sular altında kalınca fark edeceğimiz türde bir ekolojik amneziye kapılmış olmamızdır (Klein, 2014, s. 3-6)? Katılımcılar arasında da felaketlere doğru hızla yol aldığımızı inanarak kıyamete hazırlık yapanlar bulunmaktadır:

“Kıyametin eşiğindeyiz. Birileri bunu korku amaçlı pompalayabilir, ama biz farkındayız ve getireceği felaketlere ön hazırlık yapmak istedik. Bu yüzden şehirdeki evimizi bıraktık zaten. Şimdi hem kırsala hem kendimize fayda yaratan işler yapmaya çalışıyoruz. İşte bunun içinde ne bileyim topluluk kurma, su yönetimi, gıda üretme ve dayanışma hepsini burada pratik etmek var” (Aslı, 03 Kasım).

Shiva'ya (2018) göre; felaketler zaten çoktan başlamış durumda: “Üç kadından birinin aç ve her iki çocuktan birinin gelişim bozukluğu yaşaması, adaletsizlik, sürdürülebilir olmayan ekonomik sistemler, gıdanın şirketleşmesi ve endüstriyel tarım yüzünden biyo-çeşitliliğimizin yüzde 75'inin yok olması, kapitalist ataerkin vizyonunu yansıtan GDO'lar, iklim değişikliği, çevre kirliliği, toplumsal cinsiyet taraftarlarının çokluğu, sınırsız büyüme, neo-liberal reformlar, özelleştirilmiş şirket-devletler, hızla polis devletine dönüşmek, kendi vatandaşına yabancılaşan siyasetçi sınıfı, tohum, gıda, toprak, su, kadın ve çocukların hızla metalaşması vb.” (s. 17-18)

Dünyanın bir felakete sürüklendiğini gösteren bu olaylar hayvanların, bitkilerin, toprağın ve doğanın savunuculuğunu yapacak daha çok insana ihtiyaç olduğunu hatırlatıyor. Diğer açıdan sürekli sömürüldüğü için doğal olarak katılaştıran, hastalanan, çölleşen toprak, insanı da kısırlaştırmaktadır. Bir katılımcıya göre konvansiyonel tarım ve onun üretimi buğday üzerinden kısırlığa doğru gidiyoruz. Tabii sadece biyolojik olarak değil, kültürel olarak da kısırlaştığımızı söyleyerek aslında yozlaştığımızı ifade etmektedir. İnsanlığın gezegendeki tüm canlı cansız yaşam formlarından kopuk yaşantısı; yani ayırım bilinci kendi bindiği dalı kesen Nasrettin Hoca masalını hatırlatmaktadır:

“Konvansiyonel tarım ürünü buğdayı yiyerek bizim sekiz çocuk sahibi, 90 yaşında kadınlar olmamız olanaklı değil. Hem sosyal olarak hem de psikolojik olarak kısırlaştırıyoruz. Aynı kopuklukta. İnsan hem bindiği dalı kesiyor hem de toprak insanlıktan kurtulmaya çalışıyor bir şekilde. Her açıdan kıyamet sirenleri çalıyor tabii, ama görebilene?” (Eda).

Bir diğer katılımcı da kıyametçiliği bir popülist söyleme ya da modern felaket tellallığına indirgeyerek küçümseyenleri rasyonalistler olarak nitelemektedir. Hatta ekofeminist duruşuyla, bu açıklamaları yapan kişilerin genelde erkek olduğunu söyleyerek eril zihniyeti eleştirmektedir. Amerika’daki sağkalmcılar ya da hazırlıkçıları baz alarak ekolojik kıyameti görmemeyi bir nevi hata olarak algılamaktadır. İleri derecede talan edilen doğanın, kişileştirilerek insanlardan intikam alacağına inanan katılımcı, Lovelock gibi doğanın

kendi kendini yenilediğini düşünenlere tezat, artık bu şansın kalmadığını da iddia etmektedir:

“Bence kesinlikle kapıda. Yok diyenler rasyonalist, alaycı, erkek, kapitalist hep. Amerika’da bir grup, yanmaz, geçirmez, yıkılmaz sığınaklar yapıp, içlerine gıda dolduruyor. Bunun adı dediğin gibi sağkalmcılık olabilir. Ama bir grup pimpirikli abartıyor diye ekolojik kıyameti yok sayamazsın! Dünya toprakları çölleşti, atmosferin incelemesini durduramıyorlar, zaten az olan tatlı su kaynaklarımız kirletildi... Ee ne bekliyorsun, doğa toparlar nasılsayı mı? Onlar doğanın ruhundan da anlamıyor ki? Bak şimdi mesela yanımızdaki ağaçla, Yeni Zelanda’daki iletişim halinde. Olası yangında, felakette böyle bir dayanışmacı zekası var. Ama bu sefer doğa bize yardım etmeyecek! Direnmeyecek, kendini bırakacak bak” (Özlem).

Maalouf’a (2020) göre; insanlığı tehdit eden ölümcül tehlikelerin gerçekdışı olduğu savının kanıtlanması gerekmektedir. Bilime olan güveni hem sonsuz hem de kısıtlı olduğu, çivisi çıkmış bir dünyaya hem endişe hem de umutla baktığı yorumuyla, kıyamet söylemlerini iki yönüyle ele almaktadır. Daha önce buzul çağı yaşayacağımız iddiasının yerini, bugün küresel ısınmaya bırakmasını bilime kuşkuyla bakması için yeterli bir sebep olarak görmektedir. Ancak gelecek için tahminde bulunmanın risk içerdiğini söylemekle birlikte, küresel ısınmanın ölümcül sonuçlarının gelecek onlu yıllarda gerçekleşeceğine dair çığlıkların da yadsınamaz olduğunun farkındadır. Bu noktada Maalouf üç varsayımı tartışmaktadır: 1) Kimi ülkeler sera etkisi yaratan gazların yayılımını sınırlandırmak için tedbir alırken kimileri uyusuk

davranacak, kimileri de ekonomik etkinlikleri zarar görmesin diye umursamaz davranacağı için karbon oranı yükselmeye devam edecek; 2) Hiçbir atılım gerçekleşmediği takdirde, durmaksızın alarm geçiren bilim insanlarına göre 2040'a kadar kıyametin eşiğine varılacak; 3) İklim değişikliğine geçiş uzun bir zaman alacağı yerde aniden olacağı için en feci olasılıklara karşı şimdiden hazırlanmak gerektiği. Öte yandan Maalouf bu ısı döngülerinin doğal olduğu ve kendiliğinden geçeceğini düşünerek felaket tahminlerine karşı çıkan, diğerlerinin telaşıyla alay eden azınlığın fikirlerine de yer vermektedir. Yine de yazara göre üçlü varsayımdan birinin dahi gerçekleşmesi halinde, onlarca yıl olağanüstü durum ilan edilecek ve insanlık büyük fedakarlıklar gösterse dahi Ölümler Ülkesine gidişten kurtulamayacaktır. Maalouf, bu savların herhangi birine taraf olmamasına karşın, kimsenin küresel ısınmaya bağlı risklerin var olmadığı ve bunları görmezden gelmenin sorumluluğunu alamayacağı görüşündedir (s. 190-197).

4. TARTIŞMA VE YORUM

Kadın ve doğanın kaderini değiştirmek onları birleştiren zihniyetten ayırmakla mümkündür. Bir övgü cümlesi içinde bile olsa bu benzeşliğin kullanılması mevcut düzene hizmet etmek anlamına gelmektedir. Dolayısıyla radikal ekofeministlerin kadının doğayla özdeşleştirilmesinin eril tahakkümü perdelediği anlayışı burada da “Kadın doğa değildir” söylemiyle ifade bulmuştur. Elbette bu söylemin, Toprak Ana kültürünün baş tacı edildiği bir kültüre sahip toplumlarca anlaşılama riski bulunmaktadır. Eski Türklerde görüldüğü gibi

kadının yüceliği zamanla anneliğin, analığın kutsanmasıyla yer değiştirmiş, bu mitlere de yansımış, kadının doğa gibi insanın hizmetinde, akıl yetisinden noksan ya da erkekle eşit olamayacak ölçüde kusurlu olduğu düşüncesi kabul edilmiştir. Diğer açıdan kadının doğayla yakınlığını savunan, ancak ruhsalcı ekofeministler gibi bu ikiliğin sadece değersizleştirilmesini sorunlu bulan görüşler de olmuştur. Ancak araştırma grubu tarafından çifte sömürüye projeksiyon tutmak açısından doğayla kadının sınırlarının çizilmesi gerektiği savunulmuştur.

İster cinsiyetler arasında eşitlik isterse de farklılıkların kabulü yoluyla olsun, insan ilişkilerinin, erk, üstünlük ya da tahakkümden muaf olması zorunludur. Söz konusu sağkalım olduğunda eşitlik talebine zaten ihtiyaç kalmamaktadır; çünkü hayatta kalma başarısı kadın ve erkeğin ortaklığıyla mümkündür. Bu sebeple araştırmada öne çıkan kıyamet kavramını iki yönlü düşünmek gerekmektedir. Burada vurgulanan eko-kıyamet, çifte sömürüyle paralel giden ekolojik yıkımın dozunu belirleyen bir ifade şekli olarak değerlendirilmelidir. Yani bir yanda kadın ve erkeğin sağkalım mücadelesini birlikte aşabilmesi, diğer yanda gecikmiş bir ekolojik krize karşı duyarlılık gösterilmesi önemlidir. Ancak eko-kıyamet söyleminin şeytanın soluğunu ensede hissettirmeye yardımcı olması, kıyametçilikle aynı şey olduğu anlamına da gelmemelidir. Bu noktada eko-kıyametin reddi, küçümsenmesi ya da bir grup hazırlıkçının çabasına indirgenmesi ataerkil kapitalist sistemin bir algı çalışması olarak yorumlanabilir. Diğer açıdan çölleşme, kısırlaşma, iklim felaketleri, yaban hayatının yok olması,

kirlilik, salgın hastalıklar ve ekolojik ayak izinin aşımı gibi pek çok sebeple ekolojik sürdürülebilirliğe dair söz edilecek bir durumun nerdeyse kalmayışı ekolojik yıkımı ciddiye almak için başlı başına bir sebep oluşturmaktadır. Kısacası katılımcıların dillendirdiği gibi sürdürülemez bir yaşamın sonucunda kıyametin eşiğinde oluşumuz, Maaoluf'un sağduyusuyla hareket etmeyi kaçınılmaz kılmaktadır.

En iyimser yorumla; iklim acil durumuyla ilgili 2000'lerin başından beri çalan sirenleri duymayan insanlığın ekolojik krize karşı önlem alabileceği varsayıldığında neler yapılabilir? Kadınların birleşebilmesi, gizli potansiyelleri ortaya çıkarmaktan da fazlasına, hegemonik paradigmanın değişimine yol açacaktır. Ancak eril tahakküme karşı birleşeceği yerde zorbalık ve kıskançlık gibi olumsuz duygularla birbirini zehirlemeyi seçen kadınların bir an önce farkındalığa erişmesi gerekmektedir. Araştırma grubundaki bazı kişilerin de kıyameti bir "uyanış" olarak mecazlaması, bir bilinç sıçramasının mümkün olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda bu sadece kadının değil, doğanın da özgürleşmesini sağlayacaktır. Ancak böylesi bir farkındalık için sosyal medyada dahi, kadına yapıldığı gibi, doğayı da nesneleştiren paylaşımlardan vazgeçilmezdir, çünkü doğanın görsel bir şölen, fon ya da sahte bir peyzaja dönüşmesini hızlandıran her bir paylaşım ekolojik yıkımı da körüklemektedir. Kaldı ki çifte sömürünün ardındaki sistemin iletişim teknolojilerinin de yaratıcısı/üreticisi olduğu unutmamalıdır.

KAYNAKLAR

- Berktaş, F. (2020). "Kadınlar Doğaya Sahip Çıkıyor". İçinde Doğa ve Kadın: Ekolojik Dönüşümde Feminist Tartışmalar. Der. Emet Değirmenci. KADAV. Erişim: https://tr.boell.org/sites/default/files/202002/ekoloji_k%20d%C3%B6n%C3%BC%C5%9F%C3%BCmd_e%20feminist%20tart%C4%B1%C5%9Fmalar%20kitap.pdf
- Bookchin, M. (2017). Geleceğin Devrimi: halk Meclisleri ve Doğrudan Demokrasi. Çev. İbrahim Yıldız & Soner Torlak. 2Bs. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Carson, R. (2004). Sessiz Bahar. Çev. Güler. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Dawson, J. (2017). Ekoköyler: Sürdürülebilirliğin Yeni Ufukları. 3. Bs. İstanbul: Sinek Sekiz Yayınları
- Değirmenci, E. (2020). "Önsöz". İçinde Doğa ve Kadın: Ekolojik Dönüşümde Feminist Tartışmalar. Der. Emet Değirmenci. KADAV. Erişim: <https://tr.boell.org/sites/default/files/2020-02/ekolojik%20d%C3%B6n%C3%BC%C5%9F%C3%BCmde%20feminist%20tart%C4%B1%C5%9Fmalar%20kitap.pdf>
- Eryılmaz, Ç. (2020). "Çevresel İnşaatçılık Açısından Sanal Dünya: Instagram'da Çevreci Kimlik Sunumu". The Journal of International Social Sciences, Cilt: 30, Sayı: 1, ss. 383-398. Erişim: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1005850>
- Garrard, G. (2017). Ekoeleştirme: Ekoloji ve Çevre Üzerine Kültürel Tartışmalar. Çev. Ertuğrul Genç. 2. Bs. İstanbul Kolektif Kitap.
- Güzel, E. (2020). Yeni Öncüler: Türkiye'de Toprağa Dönüş Hareketi ve Sağkalım (Survival). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Hulme, D. (2016). İklim Değişikliği Konusunda Neden Anlaşmıyoruz?. Çev. Merve Özenç. İstanbul: Alfa Yayınları.
- İklimBU. "Ekolojik Ayak İzi Nedir?". Boğaziçi Üniversitesi İklim Değişikliği ve Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi. Erişim:

<http://climatechange.boun.edu.tr/ekolojik-ayak-izi-nedir/>

King, Y. (1989). "The Ecology of Feminism and the Feminism of Ecology", in *The Healing Wounds: The Promise of Ecofeminism*. Ed. Judith Plant. Philadelphia: New Society Publisher.

Klein, N. (2015). *İşte Bu Her Şeyi Değiştirir*. Çev. Osman Akınhay. İstanbul: Agora Kitaplığı.

Kümbetoğlu, B. (2015). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. 4. Bs. İstanbul: Bağlam Yayınları.

La Page, M. (2018). "Global Warming May Become Unstoppable Even if We Stick to Paris". *New Scientist*. Erişim: <https://www.newscientist.com/article/2176006-global-warming-may-become-unstoppable-even-if-we-stick-to-paris-target/>

Litfin, K. T. (2017). *Eko-Köyler: Sürdürülebilir Bir Toplum için Dersler*. Çev. P. Ercan. İstanbul: Alfa Yayınları.

Lovelock, J. (2017). *Gaia: Dünyadaki Yaşama Yeni Bir Bakış*. Çev. Ozan Karakaş. İstanbul: Alfa Yayınları.

Maalouf, A. (2020). *Çivisi Çıkılmış Bir Dünya: Uygarlıklarımız Tükendiğinde*. Çev. Orçun Türkay. 25. Bs. İstanbul: YKY.

Morris, B. (2019). *Ekolojik İnsancılığın Öncüleri: Mumford, Dubos, Bookchin*. İstanbul: Sümer Yayıncılık.

Öztürk, Y. M. (2012). *Ataerkil Kapitalist Toplumda Kadının Bedeni*. *Toplum ve Hekim*, Cilt 27. Sayı 4, ss. 274-281. Erişim: <https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/cagatay.cengiz/73498/Melda%20Yaman%20Okuma.pdf>

Plumwood, V. (2004). *Feminizm ve Doğaya Hükmetmek*. Çev. Başak Ertür. İstanbul: Metis.

Post Apokaliptik. (2012). *Hazırlıkçılar Deli mi?*. Erişim: <https://www.postapokaliptik.com/hazirlikcilar-deli/>

Tong, R. P. (2006). *Feminist Düşünce*. Çev. Zafer Cırhinlioğlu. İstanbul: Gündoğan Yayınları.

Rose, J. (2018). *Ekoköyler: Yeni Rotamız*. Çev. Urkun Kelso. 2. Bs. İstanbul: Yeni İnsan.

Salleh, Ariel. (2013). "Ön Söz". *İçinde Ekofeminizm*. Vandana Shiva & Maria Mies. İstanbul: Sinek Sekiz.

Shiva, V. (2017). *Terra Madre: Yaşayan Ekonomiler için Bir Kutlama*. *İçinde Tohum ve Gıdanın Geleceği Üzerine Manifestolar*. Çev. Aykız Doğan. 2. Bs. İstanbul: Sinek Sekiz Yayınları.

Shiva, Vandana & Maria Mies (2018). *Ekofeminizm*. İstanbul: Sinek Sekiz Yayınları.

SKD Türkiye (2015). *100 Maddede Sürdürülebilirlik Rehberi*. Erişim: <http://www.skdturkiye.org/files/yayin/100-Maddede-Surdurulebilirlik-Rehberi.pdf>

Wearesocial (2020). *Digital in 2020*. Erişim: <https://wearesocial.com/global-digital-report-2020>